

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

FORMATION OF FUTURE TEACHERS' CREATIVE PEDAGOGICAL POSITION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Стаття присвячена розгляду проблеми творчої педагогічної позиції майбутніх учителів, пошуку шляхів її формування в педагогічних закладах вищої освіти. Розглянуто підходи сучасних дослідників до визначення сутності понять «позиція», «професійна позиція», «педагогічна позиція», «творча позиція». Подано визначення дефініції «педагогічна творча позиція», яка розуміється як складне й полікомпонентне особистісне утворення, що характеризується позитивним ставленням до майбутньої професійної діяльності, настановою на творчу педагогічну діяльність, емоційним сприйняттям і задоволеністю результатами творчої праці, прагненням до розвитку особистісних і професійних якостей у процесі спільної з учнями творчої взаємодії і вирішення нестандартних професійних ситуацій на підставі особистісно-гуманного підходу. Акцентовується, що від того, яку педагогічну позицію оберуть майбутні вчителі, буде залежати успішність їхньої подальшої професійної діяльності.

Зазначено, що формуванню педагогічної творчої позиції майбутніх учителів під час навчання в закладах вищої освіти не надається належної уваги. Виявлено, що формуванню означеної якості у студентів найбільш ефективно сприяє впровадження в освітній процес інтерактивних методів навчання в ході вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка» (проблемні лекції, евристичні бесіди, дискусії, диспути, мозковий штурм, рольові і ділові ігри, кейс-стаді, розв'язання педагогічних задач тощо), а також їхня участь у науково-дослідницькій діяльності (наукові гуртки, конкурси наукових робіт, студентські конференції), творчих заходах у позааудиторний час (конкурс педагогічних ідей, педагогічний KBK, педагогічний квест, конкурси педагогічних плакатів, кросвордів, ребусів тощо), виконання самостійної творчої роботи (аналіз передового творчого педагогічного досвіду, інтерпретації висловів видатних педагогів, рецензування педагогічних статей, художніх фільмів, у яких порушуються проблеми шкільного життя).

Ключові слова: майбутні вчителі, професійна позиція, творча позиція, творча педагогічна позиція

The article is devoted to the consideration of the problem of future teachers' creative pedagogical position in search of ways of its formation in higher education pedagogical institutions. The approaches of modern researchers to defining the essence of the concepts "position", "professional position", "pedagogical position" "creative position" are considered. The definition of "pedagogical creative position" is considered as a complex multicomponent personal education, characterized by a positive attitude to future professional activity, an orientation to creative pedagogical work, emotional perception and satisfaction with the results of creative work, desire to develop personal and professional qualities in the process of joint creative interaction with students and solving non-standard professional situations on the basis of personal-humane approach. It is emphasized that the success of their further professional activity will depend on the pedagogical position chosen by future teachers.

It is noted that the formation of future teachers' pedagogical creative position in the process of education in higher education institutions is not given due attention. It is revealed that formation of the defined quality is effectively promoted by the implementation of interactive teaching methods in the course of studying "Pedagogics" (problem lectures, heuristic conversations, discussions, disputes, brainstorming, role and business games, case method, solving of pedagogical problems, etc.), as well as their participation in research activities (scientific works competitions, student conferences), creative activities in extra-curricular time (competition of pedagogical ideas, pedagogical KVC, pedagogical quest, competitions of pedagogical posters, crossword puzzles, creative puzzles, etc.), performing creative works (analysis of best creative experience, interpretation of statements of outstanding teachers, pedagogical articles peer review, feature films, which violate the problems of school life, etc.).

Key words: future teachers, professional position, creative pedagogical position.

УДК 378.937 + 371.03

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-2-3>

Курлянд З.Н.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Південноукраїнського національного
педагогічного університету імені
К.Д. Ушинського

Осіпова Т.Ю.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Реформування освіти в Україні ставить підвищені вимоги до підготовки майбутніх учителів, які повинні володіти не лише відповідними професійними компетентностями, а й бути конкурентоспроможними в сучасному освітньому просторі. Тобто сьогодні перед закладами педагогічної вищої освіти постає завдання підготовки ініціативних фахівців, здатних постійно самореалізовуватись у професії, творчо підходити до вирішення поставлених перед ними завдань щодо навчання й виховання школярів, формування і становлення їхньої особистості, бути не лише носіями предметних знань, а й

будувати освітній процес на засадах партнерства, взаємодії, що вимагає від них розуміння свого місця в професії, тобто сформованої чіткої педагогічної позиції.

Оскільки педагогічна професія є творчою, доцільно говорити про необхідність формування в майбутніх учителів під час навчання в закладах вищої освіти творчої педагогічної позиції, від якої, на нашу думку, значною мірою залежатиме успішність їхньої подальшої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукового фонду дозволив дійти висновку, що дослідниками здебільшого розглядається

поняття «професійна позиція вчителя». Вони потрактовують цю позицію як систему ставлень до професії (М. Боритко, С. Вершловський, О. Гуторова, Л. Красовська, А. Маркова, К. Лаптева, І. Луценко, О. Руденко та ін.), необхідну умову ефективної професійно-педагогічної діяльності (О. Заїр-Бек, І. Ісаєв, С. Кульневич, В. Сластьонін, В. Семиченко та ін.), невід'ємний складник професійної компетентності та професійної культури (С. Вершловський, І. Колесникова, А. Маркова та ін.). Увагу вітчизняних учених привертає і проблема формування професійної позиції майбутніх учителів під час навчання в педагогічних закладах вищої освіти (О. Гуторова, Л. Красовська, С. Щербина), психолого-педагогічні умови формування професійної позиції (С. Будникова, О. Темченко, О. Цимбал та ін.). Натомість проблема формування творчої педагогічної позиції майбутніх учителів у процесі їхньої професійної підготовки в наукових джерелах висвітлена недостатньо.

Мета статті. Метою статті є розгляд сутності феномену «творча педагогічна позиція майбутнього вчителя» й окреслення шляхів її формування під час навчання в педагогічних закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що існують різні підходи до трактування поняття «позиція». Так, одні науковці (А. Асмолов, О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Петровський та ін.) розглядають соціальну позицію, трактуючи її як стан у суспільстві чи групі. Інші вчені (Л. Божович, Б. Паригін, С. Рубінштейн, В. Ядов та ін.) досліджують позицію особистості з погляду ставлення людини до дійсності в цілому або до різних її галузей. Треті науковці (Б. Ананьев, А. Венгер, В. Ляудіс та ін.) зосереджують увагу на рольовій позиції, яка визначає місце людини в безпосередній взаємодії з іншими.

Найбільш загальним розумінням дефініції «позиція» в сучасному науковому тезаурусі є таке. Зокрема, позиція розглядається як стан, поведінка, характер дій, що зумовлені певним поглядом і відповідним ставленням [2, с. 1021]; стійка система ставлення людини до певних аспектів діяльності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках [12, с. 347]. За словами С. Рубінштейна, позиція є сталим внутрішнім утворенням, якому притаманні активність та ініціативність, яке виступає сполучною ланкою між свідомістю й особистістю, де особистість завдяки свідомості займає певну позицію у відносинах людини зі світом, тобто особистість формується лише завдяки усвідомленню й утвердженню своєї позиції стосовно людей, суспільства на підставі власного бачення світу та розуміння взаємодії з ним через систему ціннісного ставлення до довколишньої дійсності й до самої себе [10, с. 436–437].

Сьогодні поняття «позиція» здебільшого розглядається у двох основних значеннях: 1) як

складна, відносно усталена система ставлень, настанов, мотивів, цінностей людини, якими вона керується у процесі своєї життєдіяльності; 2) як положення індивідуума в статусно-рольовій внутрішньогруповій структурі [6, с. 263]. Основними параметрами, що характеризують позицію особистості, є такі: спрямованість (ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, мотиви, цілі, життєві перспективи, ідеали); сфера функціонування цінностей (моральна, релігійна, громадянська, професійна тощо); стійкість позиції особистості (її незалежність від ситуації, наполегливість дій, твердість намірів); активність (здатність ініціювати ідеї, приймати рішення, відповідати за їх наслідки, виявляти творче ставлення до життя) [4, с. 88]. Тобто позиція передбачає усвідомлене ставлення особистості до довколишньої дійсності, розуміння свого місця в ній і характеризується сформованістю ціннісних орієнтацій, наявністю потреб і мотивів у здійсненні певної діяльності.

Що стосується професійної позиції, то вона визначається відповідно до вимог тієї чи іншої професії. За словами О.І. Мешкова, професійна позиція є позицією активного суб'єкта, який самостійно приймає рішення відповідно до внутрішніх цінностей, мотивації, переконань. Вона є важливим показником професійного розвитку, характеристикою, що визначає вибір суб'єктом свого професійного шляху, здійснення діяльності й поведінки. При цьому науковець акцентує на суб'єктному складнику, що відображає спосіб самореалізації, самоствердження і саморозвитку фахівця як професіонала, розвиває індивідуальність, авторство, вироблення перспектив подальшого саморозвитку, надає діяльності неповторної, особистісної своєрідності [7].

Аналогічної думки дотримується й О. Резван, зазначаючи, що професійна позиція є стійкою, усвідомленою сукупністю ставлень фахівця до обраної професії, способом самовизначення, прийняття та реалізації ним професійно-діяльничої і особистісної концепції, включає когнітивно-діяльничий, мотиваційно-ціннісний і рефлексивний аспекти, що виявляються через діяльність; тією професійною й особистісною характеристикою, що відображає ціннісні ставлення особистості до професійної діяльності та її результатів, учасників професійної діяльності і до себе й забезпечує умови для реалізації професійно-рольових функцій під час вирішення фахових завдань. При цьому джерелом формування професійної позиції, на переконання автора, є світогляд особистості, набуті знання та вміння, система мотивів і життєвих цінностей, рефлексивні вміння. Професійна позиція визначає рівень активності фахівця, стимулює високу продуктивність професійної діяльності [9, с. 56].

Професійну позицію як чинник життєвої позиції розглядає О. Іванова, наголошуючи, що вона

зумовлюється рівнем ідентичності людини із професійною групою і визначається психологічними настановами, що необхідні для її професійної діяльності. Слушним є твердження авторки про те, що визначну роль у формуванні професійної позиції відіграють професійні цінності, що надають сенсу діяльності, визначають образ професійної кар'єри [5, с. 133].

Оскільки у статті порушена проблема професійної підготовки майбутніх учителів у процесі навчання в педагогічних ЗВО, важливого значення набувають дослідження щодо сутності педагогічної позиції.

Студіювання наукового фонду засвідчило, що науковці по-різному трактують поняття «педагогічна позиція». Так, одні з них (Р. Желбанова, І. Ісаєв, В. Сластьонін, Є. Шиянов та ін.) наголошують на тому, що педагогічна позиція є системою інтелектуальних, вольових й емоційно-оцінних ставлень вчителя до світу, педагогічної діяльності та педагогічної реальності загалом. Вони продовжують, що, з одного боку, вона визначається вимогами й очікуваннями суспільства до фахової компетентності вчителя та його особистісно-професійних якостей, а з іншого – є результатом його власної активності як прояву певних переживань, мотивів, ціннісних орієнтацій тощо. Саме в педагогічній позиції вчителя, на думку авторів, виявляється його загальна соціальна спрямованість і тип професійної діяльності.

На думку інших дослідників, педагогічна позиція – це спосіб реалізації базових цінностей особистості під час її взаємодії з іншими людьми, в якому відбивається єдність її свідомості та діяльності (Н. Боритко); інтегральна характеристика, що свідчить про сформованість у вчителя сталої системи ставлень до об'єктивних і суб'єктивних умов професії, поглядів, уявлень, настанов, теоретичних орієнтацій, поведінки та вчинків, які відстоюються та реалізуються ним у професійній діяльності (А. Чернявська).

Слушним є твердження І. Бега, який наголошує на унікальності педагогічної позиції, що водночас є і особистісною, і професійною. Учитель, як зазначає автор, у своїй дійсно педагогічній позиції ніде і ніколи не зустрічається з дитиною як об'єктом (якщо він дійсно вчитель), в особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, а у професійній – з умовами її становлення і розвитку [1, с. 36].

У професійній діяльності вчителя, як зауважує Є. Галицьких, і з цим важко не погодитися, педагогічна позиція виявляється в системі його ставлення до основних цілей і цінностей освіти, що суттєво впливають на професійне самовизначення особистості, до викладання та змісту освіти, на підставі чого накопичується досвід педагога-дослідника, до учня як до унікального сенсу, мети

й цінності освітньої діяльності й водночас як автономного суб'єкта власної життєдіяльності, що забезпечує гуманістичне підґрунтя педагогічної взаємодії зі школярами, до себе як до індивідуальності, що розвивається, здатної до творчого діалогу з іншими учасниками педагогічного процесу, що є необхідною передумовою для ефективного професійного самовдосконалення [3, с. 90].

Ми суголосні з науковцями (І. Зязюн, Л. Крамуценко, І. Кривонос та ін.), які стверджують, що сформованість педагогічної позиції вчителя сприяє ефективності його діяльності щодо інтелектуального й духовного розвитку учнів, дозволяє формувати в них широкий світогляд, систему культурних і суспільних цінностей на підставі власного життєвого досвіду, забезпечує результативність форм, методів і засобів педагогічного впливу, які вчитель застосовує під час роботи з дітьми, а також сприяє формуванню людини як особистості. Педагогічна позиція виражає готовність педагога до виконання свого професійного призначення відповідно до вимог і запитів суспільства й визначається усвідомленим, відповідальним ставленням до професійної діяльності, до себе як суб'єкта діяльності, до результатів розвитку учнів [8].

В аспекті порушеної проблеми доцільно розглянути сутність поняття «творча позиція». Слід зазначити, що науковцями творча позиція трактується по-різному. Зокрема, вона розуміється як культурно-історичне явище, що характеризується особистісним і процесуальним психологічними аспектами, передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється оригінальний продукт, унікальний твір людської діяльності (Т. Матвєєва); як якість особистості, яка виявляється в здатності створювати щось суб'єктивно нове і долати стереотипи, що склалися, незалежно від матеріалу і сфери діяльності (Н. Козирєва); як компонент особистості, що відображає цілісну систему її ціннісно-сміслового ставлення до різних аспектів життя (до творчої реалізації життя, до людей, що творчо проявляють себе в житті, до себе як до автора життя, до життя як до концепції (О. Пурло)).

Розглядаючи процес становлення творчої позиції особистості, Р. Серьожникова визначає його як діалектичний процес, що включає набуття нового через перехід потенційного в актуальне, нівеляцію застарілих утворень і формування нових за умов інтенсифікації творчої діяльності. Отже, на думку авторки, йдеться про еволюцію життєвого потенціалу студента, тобто поступальний розвиток його творчих, професійних, особистісних та інших можливостей і ресурсів у реальній професійно-педагогічній підготовці [11, с. 21]. Вона продовжує, що найбільшого розвитку творча позиція досягає тоді, коли студент свідомо обирає цінність творчого буття. З огляду на це Р. Серьожникова пропо-

нує розглядати стратегію професійної підготовки через типологію навчальної активності студентів «ініціатива – відповідальність». Дослідниця акцентує, що усе це виявляється в педагогічній позиції, що виступає у ставленні до педагогічної діяльності як до відкритого (творчого) завдання, коли необхідно вийти за межі своєї визначеності в зону вільної самодетермінації, коли студент сам повинен усвідомлено культивувати цінності й мету професійно-педагогічного буття, нарощувати адекватний для них творчий педагогічний потенціал, коли студент творить себе від репродуктивного виконавця до майстра, творця [11, с. 22].

На підставі зазначеного педагогічну творчу позицію майбутніх учителів розглядаємо як складне і полікомпонентне особистісне утворення, що характеризується позитивним ставленням до майбутньої професійної діяльності, настановою на творчу педагогічну працю, емоційним сприйняттям і задоволеністю результатами творчої праці, прагненням до розвитку особистісних і професійних якостей у процесі спільної з учнями творчої взаємодії і вирішення нестандартних професійних ситуацій на підставі особистісно-гуманного підходу. На нашу думку, від того, яку педагогічну позицію оберуть майбутні вчителі, буде залежати успішність їхньої подальшої професійної діяльності.

Натомість формуванню педагогічної творчої позиції майбутніх учителів під час навчання в педагогічних закладах вищої освіти, на жаль, не надається належної уваги. Тривалі спостереження і власний педагогічний досвід дозволив дійти висновку, що формуванню й розвитку означеної якості у студентів найбільш ефективно сприяє впровадження в освітній процес інтерактивних методів навчання в ході вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка».

Так, формуванню творчої уяви, ухваленню нестандартних рішень, розвитку комунікативних і творчих здібностей, що є необхідними для творчої педагогічної позиції, сприяють проблемні лекції, евристичні бесіди, дискусії, диспути, мозковий штурм, рольові і ділові ігри, кейс-стаді, розв'язання педагогічних задач тощо). Ми помітили, що такі методи навчання викликають більший інтерес у студентів, ніж традиційні лекції і практичні заняття. Саме впровадження в освітній процес інтерактивних методів сприяє розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів, умінь відстоювати свою творчу педагогічну позицію як під час навчання в педагогічному ЗВО, так і в подальшій професійній діяльності.

Великого значення у формуванні творчого мислення, умінь логічно мислити, виважено аргументувати свій погляд, набуває залучення майбутніх учителів до участі в науково-дослідницькій діяльності (студентські наукові гуртки, конкурси студентських наукових робіт, студентські конференції). Розвитку цих якостей сприяє й виконання

самостійної творчої роботи. Зокрема, аналізуючи передовий творчий досвід педагогів-новаторів, інтерпретуючи вислови видатних педагогів щодо особистості вчителя, рецензуючи педагогічні статті, художні фільми, в яких порушуються проблеми шкільного життя, студенти вчать ся виокремлювати головну думку чи проблему, робити власні висновки, аргументувати власну позицію, яка може не збігатися з думкою авторів.

Значний інтерес викликають у майбутніх учителів творчі заходи в позааудиторний час, що забезпечують настанову на творчу педагогічну працю, емоційне сприйняття і задоволеність результатами творчої праці, спонукають до розвитку особистісних і професійних якостей. Такими заходами є конкурси педагогічних ідей, педагогічних плакатів, кросвордів, ребусів, педагогічний КВК, педагогічні квести, вікторини тощо. Саме неформальна обстановка, доброзичлива психологічна атмосфера, якими характеризується проведення позааудиторних творчих заходів, сприяють тому, що студенти стають не тільки розкутішими, впевненішими, виявляють творчий підхід у вирішенні творчих завдань, а й впливають на формування колективістських якостей, покращення психологічного клімату в студентській групі, доброзичливого ставлення один до одного, оскільки ці заходи здебільшого мають змагальний характер.

Висновки. Підсумовуючи, доходимо висновку, що педагогічна професія є творчою. Сучасна школа потребує вчителів, які здатні творчо підходити до вирішення різноманітних проблем, ситуацій, якими насичене шкільне життя. Успішність подальшої професійної діяльності майбутніх учителів багато в чому залежатиме від того, наскільки творчою буде їхня педагогічна позиція, формуванню якої необхідно приділяти увагу під час їхнього навчання в педагогічних закладах вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І.Д. Законопростір сучасного виховного процесу. *Педагогіка і психологія*. Київ, 2001. № 1. С. 33–40.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. Київ – Ірпінь : Перун, 2005. 1021 с.
3. Галицких Е.О. Интегративный подход как теоретическая основа профессионально-личностного становления будущего педагога в университете : монография. Санкт-Петербург : РГПУ имени А.И. Герцена, 2001. 262 с.
4. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008, 1040 с.
5. Іванова О. Поняття «професійна позиція» у науковому дискурсі. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2019. №1 (168). С. 130–135.
6. Краткий психологический словарь / ред.-сост. Л.А. Карпенко ; под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2 изд., расш., испр. и доп. Ростов-на-Дону : изд-во «Феникс», 1999. 512 с.

7. Мешков О.І. Особливості суб'єктної складової професійної позиції майбутнього вчителя. URL : <http://vuzlib.com/content/view/993/94/>.

8. Педагогічна майстерність : підручник / за заг. ред. І.А. Зязюна. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.

9. Резван О.О. Формування професійно-рефлексивної позиції майбутніх фахівців автомобільно-дорожньої галузі : монографія. Харків : «Точка», 2014. 400 с.

10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер Ком, 1999. 720 с.

11. Серьожникова Р.К. Формування творчого педагогічного потенціалу майбутнього викладача у процесі професійної підготовки в університеті : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2009. 48 с.

12. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 347 с.